

Araştırma Makalesi/Research Article

**RUMELİ'DEN ANAYURDA GÖÇ KONULU EDEBİYATTA İHMAL
EDİLMİŞ BİR İSİM: İSMAİL GÜMÜŞ**

*A NAME NEGLECTED IN LITERATURE ON MIGRATION FROM HOMELAND
TO RUMELIA: ISMAIL GUMUS*

Salih Koralp GÜREŞİR*

Geliş Tarihi: 04.11.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 16.05.2020
(Accepted)

ÖZ: Osmanlının Rumeli'yi kaybetme sürecinden günümüze uzanan süreçte gerçekleşen Rumeli-anayurt istikametli Türk göçü, insanlık tarihi ile yaşıt olan göç tarihinde önemli bir yere sahiptir. Beş asra yakın Türk toprağı olan bir coğrafyayı terk etmenin güçlüğü, göç sırasında yaşanan fecaat, her göçmenin kaderi olan zorlu uyum süreci gibi etkenlerin dramatik ve trajik bir içerik kazandırdığı Rumeli göçleri, bu yönüyle Türk edebiyatının da ilgi daireesine girmiştir. Göçün etkilediğı yaşamlara temas ederek insana ulaşma yönünde gösterilen gayretler, nihayetinde Rumeli'den anavatana göç konulu bir edebiyat oluşturmuştur. İsmail Gümüş, bu sahaya temel izleğı Rumeli göçü olan hikâyeleri ile katılır. Rumeli göçüne ailesinin hikâyesi ile iştiraki, ajitasyona kaçmamak şartıyla değındiğı göç hadisesini samimi ve yoğun bir içerikte sunabilmesi, öğretmen, ressam ve heykeltıraş kimliklerinin özüksendiğı bir yapıda oluşun yazarlığı, onu göç konulu Türk edebiyatında dikkat çekici bir yere yerleştiren belli başlı etkenlerdir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Rumeli, İsmail Gümüş, hikâye, göçmenlik hâlleri.

ABSTRACT: Rumelian-homeland Turkish migration, which took place in a line extending from the Ottoman period of losing Rumelia, has an important place in the history of migration, whose history dates back to the beginning of human history. Rumelian immigration, where the factors such as the difficulty of leaving a geography which has close to five centuries of Turkish soil, the disastrous experiences during the migration, the difficult adaptation process which is the fate of each immigrant, brought a dramatic and tragic content to the Turkish literature. Attempts to reach people by touching the lives affected by migration have ultimately created a literature on migration from Rumelia to the homeland. İsmail Gümüş participates in this field with his stories which are the main theme of Rumelia migration. The main factors that placed the author in a prominent place in Turkish literature on migration are: to present immigration in a sincere and intense context, writing assimilated with the identities of teachers, painters and sculptors.

Key Words: , Immigration, Rumelia, İsmail Gümüş, story, immigration situations.

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, salihkoralp@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4821-4991.

1. GİRİŞ

Türkçe Sözlük'te, “*Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret.*”¹ olarak tanımlanan göç, nihayetinde bir yer değiştirme hadisesidir. Savaş, zulme uğrama, ekonomik mecburiyetler, tabii afetler, dünya siyasetindeki değişimler gibi birçok sebeple birey ya da toplumlar, insanlık tarihinden günümüze yer değiştirirler. Gönül rızası ile ya da zorlanarak söz konusu değişikliğin faili olan birey, kendi psikolojisinden ait olduğu toplumun hemen tüm hücrelerine kadar uzanan bir etkilenme sürecine girer.² Diğer bir deyişle mekân değiştirirken olumlu ya da olumsuz manada değişir de. Her halükârda devam eden hayatı bu kez yeni mekânında yaşamaya çalışır. Uyum süreci de diyebileceğimiz bu çaba, her göçmenin talihi olan “melez hayatlar”la neticelenir.³

Tarihleri boyunca Orta Asya'dan Avrupa'ya uzanan coğrafyada yer değiştiren Türkler, bu bakımdan göçten etkilenen milletler arasında önemli bir yere sahiptir. Hemen her ailede bir veya birkaç kuşak öncesine ait bir göç hikâyesinin olması, göçün bu topraklar için ne derece önemli bir hadise olduğunu gösterir niteliktedir. Konumuz itibarıyla söz konusu geniş göç coğrafyasından Anadolu'ya yönelen göçleri seçmek durumundayız.

Türklerin Anadolu'ya Kırım, Kuzey Kafkasya, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Doğu Türkistan, Azerbaycan ve Kıbrıs üzerinden yöneldiği görülür.⁴ Söz konusu göçlerin temel sebebi savaştır: II. Viyana Kuşatması, 93 Harbi, Teselya Savaşı, Balkan Savaşı, Millî Mücadele ve Kıbrıs Savaşı. Söz konusu savaşlar arasında 93 Harbi, Balkanlardaki Türk nüfusunun Anadolu'ya yönelmesini başlatan tarihî hadise olarak öne çıkar.⁵ İnsana ait olanı arayan edebiyatın, göçlerin başlangıcından “melezliğin” oluşacağı sürecin her aşaması ile ilgilenmesi kaçınılmazdır. Bu ilgi göç romanları, göç şiirleri, ya da göç hikâyeleri gibi müstakil anlatılar oluşturacak derecede yoğundur. Beş asırlık vatan toprağına veda edilmesi,

¹ <https://sozluk.gov.tr/>, (1.10.2019)

² Süleyman Ekici, Gökhan Tuncel, “Göç ve İnsan”, *Birey ve Toplum*, Cilt 5, Sayı 9, 2015, s. 11.

³ Feridun Andaç, “Gitmek, Göçmek Savrulmak mıdır?”, *Cumhuriyet Kitap*, Sayı 1542, s. 5.

⁴ Levent Bilgi, “Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu'ya Zorunlu Göçler”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), s. 4.

⁵ Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Avrupa'ya Türk Göçleri (1912-1913)*, 2. b.s., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 29.

savaş ve göç sırasında yaşanan fecaat gibi etkenlerle Türk edebiyatı, Türk göçleri içerisinde en çok Balkan Savaşı kaynaklı yer değiştirmelere dikkat eder.⁶

Yugoslavya bölgesinden (Bosna Hersek) Türkiye'ye göçen bir aileye mensup olan İsmail Gümüş, eserinde göçen insanın maruz kaldığı çetin uyum sağlama sürecini, bizzat tanıdığı olduğu hadiseler ve çoğu yakın çevresinden alınmış göçmen portreleri ile işler. Onu, ölçüsünü çok iyi ayarladığı şiirsel anlatımını barındıran şu satırlarında tanıırız: “1938’de küçük bir hudut kasabasının yoksul bir sokağında anamın babamın açlığına ortak oldum. Kasabanın tek fiçı ustası babam, yine de ekme buldu, öldürmedi bizi açlık yıllarında.”⁷

Biyougrafisi dikkate alındığında, hikâyelerinde de adını vermediği “hudut kasabası”nın, Kırklareli’nin Demirköy ilçesi olduğu anlaşılmaktadır. Birkaç hikâyesinde geçen; Atatürk’ten gelen izinle ülkeye alınmaları, getirildikleri kasabada Rumların henüz terk ettikleri evlere yerleştirilmeleri gibi bilgilendirmeler, ailenin anayurda mübadele yıllarında göçtüğünü gösteriyor.⁸ İkinci Dünya Savaşı’nın zor koşulları altında geçen ilk çocukluk yıllarını ve ilkokulu Demirköy’de bitiren İsmail Gümüş, 1950 yılında eğitimine Kepirtepe Köy Enstitüsü’nde devam eder. Resim yeteneğinin, öğretmeni Hüsnü Taran tarafından fark edilmesiyle bu alana yönelir. Yine öğretmenin yönlendirmesiyle girdiği Çapa Öğretmen Okulu sınavını kazanarak İstanbul’a gelir. 1957 yılındaki mezuniyetinin ardından İzmit’in Alimezar köyüne atanır. Buradaki görevi sırasında kazandığı Gazi Eğitim Enstitüsü’nden 1963 yılında mezun olur. Rize, İzmir ve Ankara’daki öğretmenliklerinin ardından görevlendirildiği Gazi Eğitim Enstitüsü’nden 1985 yılında emekli olur. Öğretmenlik yıllarında üç serbest sergi açan, karma sergilere katılan Gümüş, aynı zamanda Ankara’da koruma altına alınacak 10 heykelden biri olan Âşık Veysel’in heykeltıraşıdır. Üç hikâye kitabının

⁶ Bu konuda yapılmış çalışmalardan bazıları şunlardır: Halûk Harun Duman, *Balkanlara Veda*, Duyap Yayıncılık, İstanbul 2005; Mehmet Güneş, “Rumeli’nin Kaybının Türk Şiirindeki Akisleri”, *Türkbilig*, Sayı 21, 2011, s. 183-206; Ömer Çakır, “Balkan Harbi’nin Türk Şiirindeki Akisleri”, *Ekev Akademi*, Sayı 33, 2007, s. 215-228; Bahanur Garan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Şiirinde Balkanlar”, (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2013); Ömer Çakır, “Balkan Harbi’nin Türk Şiirindeki Akisleri”, *EKEV Akademi*, Sayı 33, 2007, s. 215-228.

⁷ İsmail Gümüş, *Minicik*, Altınokta Yayınları, Ankara 2007, s. 7.

⁸ İlki 93 Harbi’nde olmak üzere, Yugoslavya-Makedonya bölgesinden Anadolu’ya toplamda dört farklı göç hareketi yaşanır. İkinci büyük göç hareketi 1912-1913 Balkan Savaşı yıllarına rastlar. 1923-1951 ile 1968-1996 yıllarında yaşanan yer değiştirmeler ise fert ve aile düzeyi ile sınırlı kalır. (Halim Çavuşoğlu, “Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri”, *Bilig*, Sayı 41, 2007, s. 41, s. 123 s.123-154)

ilki olan *Boşnak Türküsü* 1984’de; *Deli Balkan Yeli* 1995’de; *Bego Dayı’nın Islığı* 2011’de yayımlanır. 2001’de “Sular Hâlâ Yanıyor” adlı hikâyesi ile Behzat Ay öykü ödülünü alan Gümüş’ün ayrıca 1969 yılında yayımladığı *Minicik* adlı, ismiyle müsemma bir şiir kitabı da bulunmaktadır⁹.

Hakkında detaylı bir inceleme bulunmayan yazar, hikâyeciliğin öne çıkarıldığı birkaç metinde anılmıştır. Bunlardan ilki Melih Cevdet Anday’ın, “Büyük Bir Öykü Yazarı” başlıklı yazısıdır. *Boşnak Türküsü*’nün yayımlandığı yıl çıkan yazıda İsmail Gümüş, Melih Cevdet’in, “hayranlıkla” okuduğu ve geç tanımasına hayıflandığı “büyük bir öykü yazarı”dır. Melih Cevdet’e göre; kişilerinin çoğunu konuşturduğu Boşnak ağzını, şive taklidinin kolaycılığına kaçmadan hikâyesinin temel unsuru yapabilmesi, dramatik öğeyi “bir tragedya yazarının soğukkanlılığı”ndan farksız dengeleyebilmesi, insana bakışının evrensel niteliği gibi özellikleri onu büyük bir öykü yazarı olarak gösterir.¹⁰

Yazarın hikâyeciliğini takdir eden bir diğer değerlendirme İnci Enginün’e aittir. Enginün’e göre “gevezeliğin, lüzumsuz tek bir kelimenin bile yer almadığı” İsmail Gümüş hikâyesinde göçmenlik hâlleri, “mısra pırlıtsındaki cümleler”le anlatılır.¹¹

Gümüş hakkında bir diğer yazı, onun çok boyutlu sanatkâr kimliğini çok iyi veren “Şiir ve Öykünün Ressamı İsmail Gümüş” başlığı ile Müslüm Kabadayı’ya aittir.¹² Yazarla şahsen de tanışmış olan Kabadayı, Gümüş’ün hayatı hakkında bilgi verir ve onu, vak’ayı resmedercesine anlatması bakımından başarılı bulur. Portre ve tabiat tasvirlerini yoğun olarak kullanmayan yazarın, bu övgüyü Enginün’ün de vurguladığı yoğun anlatımı nedeniyle hak ettiğini söylemek mümkün görünüyor.

2. GÖÇMENLİK İZLEĞİ EKSENİNDE İSMAİL GÜMÜŞ’ÜN HİKÂYELERİ

Göçmenliğin hemen her hâlinin şekillendirdiği bir üst yapıda oluşan İsmail Gümüş hikâyesi; yurt özlemi, yeni yurda uyum sağlama çabası, insan-tabiat münasebetleri, müziğin insan hayatındaki işlevi, savaş karşıtlığı, her yaştan ve

⁹ Yazarın biyografisi, kaynakçada tam künyeleri verilen Nazif Karaçam’ın *Kırklareli’ni Geçmişten Geleceğe Taşıyanlar* adlı kitabı ile Müslüm Kabadayı’nın “Şiir ve Öykünün Ressamı İsmail Gümüş” başlıklı yazısından derlenmek suretiyle oluşturulmuştur.

¹⁰ Melih Cevdet Anday, “Büyük Bir Öykü Yazarı”, *Cumhuriyet*, 22.06.1984, s. 2

¹¹ İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, 19. b.s., Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 399-400.

¹² Müslüm Kabadayı, “Şiir ve Öykünün Ressamı İsmail Gümüş”, <https://www.insanokur.org/siir-ve-oykunun-ressami-ismail-gumus-muslum-kabadayi/>, (23.09.2019)

türden insana duyulan karşılıksız sevgi, geçim kaygısı, yoksulluk, çaresizlik, her şeye rağmen yaşama bağlılık gibi temaları içerir. Boşnak Mahallesi, Toprak Sokak, Demirköy, adresli hikâyelerde zaman, çoğu kez anlatıcıyla özdeşleşen yazarın II. Dünya Savaşı'ndan çok partili yıllara uzanan süreçte geçen çocukluğunu kapsar. Hikâyelerin şahısları çoğunlukla yazarın yakın çevresinden alınmıştır. Annesi, babası, akrabaları, arkadaşları, komşuları gibi. Ülkenin bozuk iktisadi vaziyetinin şekillendirdiği hayatları yaşayan bu insanlar, başlarına gelen göç felaketi dışında sıradan sayılabilecek portreler verirler. Birden fazla metinde görünmek suretiyle anlatıcının çocukluk yıllarının farklı taraflarını oluştururlar. Metinden metine aktarılan şahıs ve hadiseler, bilhassa *Boşnak Türküsü*'nü bir mahalle romanı gibi gösterir. Ayrıca şahısların ve hadiselerin gerçek oluşu hikâyelere hatırat özelliği de katar. Şahıslar metinlerde genellikle lakapları ya da isimlerinin kısaltılmış hâliyle geçerler. Ahmo, Salko, Meşo, Lato, Reşo Meho, İbro, Bayro, Ramo, Mili gibi.

Hikâyelerin ana mekânı olan mahalle, farklı etnik kimlikteki şahısları bir araya getiren toplayıcı mekân işlevinde kullanılmıştır. Pomak, Boşnak, Arnavut, Arnavut, çingene, kimliklerini taşıyan şahıslar, göçmenlik hâlinin birleştirici faydası altında âdeta birbirine kenetlenmiş bir görüntü verirler. Deli, muhtaç, memur, fiçı ustası, demirci, işçi, fırıncı, çoban, bıçkın, çocuk, güngörmüş ihtiyar, mahpus, becerikli ve tutumlu ev kadını vb. olarak karşımıza çıkan şahısların, göçmenlikten sonraki ortak paydaları hemen hepsinin kıt kanaat geçinmeleridir. Maruz bırakıldıkları göç hadisesinin dışında biraz da bu yüzden mazlum görünürler. Bu durumun öne çıkarılmasında toplumcu gerçekçi bakışın etkisi olduğu söylenebilir de yazarın insana olan temasındaki başarısı, şiirsel ve içten anlatımı ideolojiyi daima geri plana iter. Yazar, göçten kaynaklanan hüznün duygusunun hâkim olduğu hikâyelerinde dramatik öğeyi ajitasyona kaçmadan vermeyi başarır. Oysaki hikâyelerinin çoğu mutlu sonla bitmez. Okur, kendisine de sirayet eden hüznün duygusunu, şiddet ve kabalığın hemen hiç olmadığı, tabiatın, çocukluk safiyetinin, her canlıyı kapsayan hoşgörünün, mizahın ve türkülerin oluşturduğu bir yaşam alanında hisseder.

Ütopik denilebilecek bu yaşam alanında yazarın kullandığı dil, çok önemli bir işlev üstlenir. Boşnak göçmeni olan şahıslar, hikâyelerde Türkçeyi Boşnak ağız ile konuşurlar. Meramlarını Türkçe anlatmaya çalışırken çoğunlukla devrik cümleler kurarlar. Bu türlü konuşmaları, göçten kaynaklanan mağduriyetlerini bir ölçüde yumuşatarak onları gündelik hayatın içinde gösterir. Daha çok bu anlarında sevimli ve komiktirler.¹³ Türkçeleri yetmediği zaman ise Boşnakçaya dönerler.

¹³ Edebiyattaki şive taklitlerinin şahısları karakterize etmede önemli bir vasıta olarak kullanıldığını söyleyen Sema Uğurcan, dilin kimlik göstergesi olma işlevinin en ziyade Rumeli şivesi taklitlerinde geçerli olduğu görüşündedir: "Rumeli'nin çeşitli bölgeleri

Bilhassa türküler Boşnakça söylenir. Yazarın Türkçe kelime kullanmaktaki hassasiyeti hikâyelerdeki bir diğer önemli üslup özelliğidir. Bazı hikâyelerinde us, namaz çağrısı, gömüt, gömütlük, varsıl, buyruk gibi Türkçe kelimeler göze çarpar. Fakat yazar bu çabasında ısrarcı değildir. Söz konusu kelimelerin dile yerleşmiş karşılıklarını da birçok kez kullanır.

Toprak Sokak sakinlerini Demirköy'e getiren hadiseler, birkaç hikâyede geçerse de, "Bego Dayının Islığı" ve "Yağmurlar Göğe Yağarsa" adlı hikâyelerde detaylı olarak verilir. Anlatıcının ailesi, Bosna'dan Sırpolar başta olmak üzere Yugoslavya'nın diğer etnik unsurlarının baskısı nedeniyle göç etmeye zorlanır. Demirköy'deki evini bin bir güçlkle geçindirmeye çalışan annesi, Bosna'da çiftlik sahibi olan zengin bir aileye mensuptur. Göçten önceki son günlerde aile, artan baskılar nedeniyle işlerini göremez hâle gelir. Nihayetinde bir gece çiftlikleri yakılıp yıkılır. Türkiye'ye göçme kararı alan aile, çiftliği kendisini Boşnak olarak tanıtan bir Hırvat'a yok pahasına satmak zorunda kalır. Ailenin bu alışverişle yalnızca topraklarına değil, mazilerine de veda edişi, anlatıcının dayısı Bego'nun şu yakarışında ifade bulmuştur: "*Abla, bütün ölmüşlerimizin mezarlarını da sattık. Hem de bir Hırvat'a.*"¹⁴

Diğer yandan hayata her halükârda devam etmek zorundadırlar. Bu doğrultuda ilk olarak, yeni yaşamları için gereken paranın Türkiye'ye sorunsuzca nakli konusunda zorluk yaşarlar. Altınların, kadınların ellerinden çıkan hamur işlerine saklanması, hemen her ailenin başvurduğu müşterek çözüm yolu olur:

"*Kurabiyeler yaptık. Tikvanicalar (kabak böreği), kompiruşular (patates böreği) için kalın yufkalar açtık. Altınları serpiştirdik içlerine. Küçük Reşat altınlarını kurabiyelere ayırdık. Bütün servetimiz kurabiyelerle pitalarda saklıydı...*"¹⁵

Bir şekilde Bulgaristan'a kadar sorunsuz gelirlerse de, Bulgaristan sınırında birçoğunun hilesi meydana çıkar. Ayrıca kadınlarına sarhoş Bulgar sınır görevlileri musallat olur. Kurtarabildikleri bir miktar altını da açlıktan ölmek için sarf

kaybedildikten sonra, Rumeli Türkçesi ile konuşma, bir çeşit memleket yerine geçer. Rumeliler için bölgelerine has bir dille konuşmak, bir çeşit kimlik ifadesidir... Edebi metinlere Rumelilerin konuşmaları açısından baktığımızda Rumeli, Rumelili, Rumeli göçleri gerçeğini daha iyi anlamış oluruz. Türk kültürünün çeşitli söylemlerini bir araya getiren Türk edebiyatında; Rumeli'nin siyasi, tarihi, sosyal atmosferi oranın ağzını kullanmakla da belirlenmiştir." (Sema Uğurcan, "Türk Edebiyatında Rumeli Şivesinin Kullanılışına Dair Bazı Dikkatler", *Edebiyatımız II Yazarlar, Meseleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, 189-196.)

¹⁴ *Bego Dayı'nın Islığı*, Cumhuriyet Kitap, İstanbul 2011, s. 188.

¹⁵ a.g.e., s. 188.

ederler. Bunu, “Yağmurlar Göğe Yağarsa”da, anlatıcının annesinden öğreniriz: “*Bir Reşat altınına ekmek aldık, açlıktan ölmek için. Sınırlar geçtik. Her sınırda Sülo dayın altın sayıyordu.*”¹⁶

Hikâyelerdeki göçmenlik izleğinin en önemli alt başlığı muhacirlerin topyekûn yaşadıkları uyum sürecidir. Ana yurttaki trajedilerinin büyük bir kısmı söz konusu süreç kaynaklı oluşur. Öncelikle her bakımdan göçtükleri yerlerden daha olumsuz şartlarda yaşarlar. II. Dünya Savaşı dönemi Türkiye’indeki olumsuz iktisadi vaziyet, kıt kanaat geçinen muhacirlerin ekonomilerini daha da kötüleştirmiştir.

“Bozoğlan’ın Ekmeği”nde, dönemde yaşanan şeker kıtlığı garson çocuğun kahvelerin yanına konulan kuru üzümü aşırması ile verilir. Dönemde ekmekler de karne ile satılmaktadır. Kahvenin ardından başladığı yeni işinde çocuk, o günlük emeğinin karşılığı olarak “yarısı kömürleşmiş tam bir ekmek”le bir çeyrek ekmek alır. Ekmeğin çeyrek olanını almasına karne müsaade etmediğinden gizli yemesi gerekmektedir: “*Sakın yolda yeme. Bir gören olur. Belediyeciler ceza yazar.*”¹⁷

Karne uygulamasını konu edinen bir diğer hikâye olan “Rastlantı”da yazar, kanunların uygulanmasındaki adaletsizliklere dikkat çeker. Fırına odun taşıyan çocuk, Salim Usta’nın verdiği yanık ekmekle bu kez belediye çavuşuna yakalanır. Fırının kapatılmasına kadar varacak hadiseler böylece başlar. Kendisine karneyi hatırlatan memura, “*Memur takımına koca somun, fakir fukaraya elli dirhem. Adalet ha! Millet kör de değil sağır da.*”¹⁸ diyen Salim, nihayetinde hapsedilir. Kasabanın tek fırınının kapatılmasıyla aslında herkes cezalandırılır. Zira ekmek bilhassa göçmen mahallelerinin temel gıdasıdır: “*Ekmeikle doyamadığımız, ekmeğe hep aç olduğumuz yıllar o yıllar.*”¹⁹ Karne uygulaması merkezli yaşanan sosyal adaletsizliklerin gereği olarak durumdan yalnızca kasabanın yoksulları etkilenmiştir:

“*İçeride kaldığı sürede memurlar da çocukları da aç kalmadı. Ya askeriyeden tayın ekmekleri gitti evlerine ya da varlıklıların evlerinden kaymaklı sütler, küplere mayalanmış yoğurtlar taşındı kapılarına. Olan kasabanın yoksullarına oldu... Labada bulanlar labada, bulamayanlar ısırgana talim etti. Sağmal ineği olanlar sütü çocuklarına sakladı, açlığın acısını unutturmak için.*”²⁰

¹⁶ *Deli Balkan Yeli*, Cumhuriyet Kitap, İstanbul 2011, s. 129.

¹⁷ *Boşnak Türküsü*, Cumhuriyet Kitap, İstanbul, 2010, s. 56.

¹⁸ *Bego Dayı'nın Islığı*, s. 132.

¹⁹ *a.g.e.*, s. 130.

²⁰ *a.g.e.*, s. 133.

“Kasabada İsyân”da karne uygulamasında memurların kayırılmasından Remzi’nin annesi de yakındır. Ekmek kıtlığında kasabadaki ağaçlardan toplanan muşmula, muhacir çocukları için “mübarek ekmek” olmuş, memur aileleri ise bu durumdan etkilenmemiştir: “*Tapıcı Lütü Bey, Tarrat İsmayil gibiler somun somun taşırlardı kızanlarına. Bizim gibiler belediye kuyruğunda bekle Allah, bekle. Kimi bok böcekleri şimdi inkâr ediyö... Hepimiz ot yedik o kıtlıkta. Labada, ısırğan, ne bulduysak yedik.*”²¹

“Yol Vergisi”, II. Dünya Savaşı yıllarındaki Türkiye’nin bozuk iktisadi durumuna muhacirler özelinde değinen bir diğér hikâyedir. Gaz lambalarında gaz yerine zeytinyağı yakılan evlerde, karne uygulamasından kaynaklanan ekmek sıkıntısı, becerikli muhacir kadınlarının ellerinden çıkan böreklerle bir ölçüde giderilir: “*Salt ısırğan otunda ya da labadadan yapılmış bir tür börekle yaşıyordu kasabanın yoksulları o yıllar. Yufkası olmayan, altına biraz da üstüne mısır unu bulamacı sürülmüş börekle geçiriyordu günleri.*”²² Anlatıcı, annesinin ilk yalanına bugünlerde şahit olur. Kendisinden patates istemek için gelen komşularını, “*Yok bi tane kompirim bile.*”²³ diyerek başından savan kadın, bu sayede tohumluk olarak sakladığı patateslerine sahip çıkmıştır.

Bu olumsuz duruma rağmen ayakta kalan muhacirler, devletin getirdiği yeni vergilerle de başa çıkmak zorunda kalırlar. “Yol Vergisi”nde metne adını veren vergi, anlatıcıya, vergiyi ödemeyen babasının gece yarısı evlerinden götürülüşünü hatırlatır:

*“Yol vergisi deyince gözlerimin önüne hep mavzer dipçikleriyle gece yarıları kırılan kapımız, ölü kandil ışığından koparılarak karanlığa götürülen babamız gelirdi. Topal ayağına inen postal sesleri durur hâlâ çocukluğumun o kömür karası gecelerinde. Bu yüzden kinim, o uzun kara geceler gibi hâlâ durur içimde Yol Vergisi denince.”*²⁴

Aynı metinde, sağdığı sütleri pişirip çocuklara dağıtan çoban Agan Ağa da vergi nedeniyle tutuklanır. Fakat götürülen yalnızca o olmaz: “*Salt Agan Ağa’yı götürmediler. Bugün hâlâ gözlerimin önünde, sarı armonili bir resim gibi duran, sarı Boşnak çocuklarının umutlarını da götürdü jandarmalar o akşam, Yol Vergisi yerine.*”²⁵

Savaşın insan üzerinde bıraktığı yıkıcı tesir, Bosna muhacirlerinin trajedisini şekillendiren bir diğér husustur. Toprak Sokak’taki hemen her evde bir

²¹ *Boşnak Türküsü*, s. 83.

²² *Deli Balkan Yeli*, s. 139.

²³ *a.g.e.*, s. 140.

²⁴ *a.g.e.*, s. 140.

²⁵ *a.g.e.*, s. 147.

savaş hikâyesi bulunur. Macar ve Sırp larla olan mücadeleleri, onları anayurda sürükleyen iç savaş ortamı, Bosna hatıralarının olumsuz taraflarıdır. Türkiye’de buldukları yıllarda yaşanan Kore Harbi ise anayurtta dâhil oldukları savaş hatıralarını oluşturmaktadır. Yazarın savaş dikkati, savaş karşıtlığı temini verirse de daha ziyade onun insan ve gerçeğine temas etmekteki başarısını örneklendirmesi bakımından mühimdir.

“Islak Çarıklar”da, çocukların alay ettiği Deli Meşo, aklını Bosna’da katıldığı bir savaş sonrasındaki esirlik günlerinde yitirir. Savaşta öldüğü haberinin geldiği köyüne beş yılın ardından tanınmaz bir hâlde dönmüştür. Annesi Ayişa’ya bile yabancı gelir: “Benimki tüysüzdü, bıyıksızdı. Sonra Meşo’nun iki kolu da vardı.”²⁶ Üstelik aklını da savaşta bırakmıştır: “Meşo’nun buzlaşmış sakallarının kapladığı yüzünde Beyto’nun gözlerini buldu. Buldu ama savaşın alıp gittiği bir kolu, tutsak yılların çaldığı usu bir daha bulamadı Meşo’da.”²⁷

Meşo’nun tek meşguliyeti esaret günlerinden kalma alışkanlıkla elinde tuttuğu çarığı kemirmektir. Anlatıcı, Meşo’nun bu davranışına dikkat çekerek savaşın insan üzerindeki olumsuz tesirini çarpıcı bir biçimde verir. Ayrıca savaştan arda kalan oğlunun durumuna kahrolan anne imajını oluşturur. Bir bayram günü çarığını çocuklara kaptırdığı için saatlerce ağlayan oğluna yeni bir çarık getiren Ayişa’nın söyledikleri, canı dışındaki her şeyini kaybetmiş birine yakılan ağıttan farksızdır: “Meşo’m benim, Meşo’m benim / Çarıkların yumuşak yumuşak / Ye oğlum, ye oğlum.”²⁸

“Deli Nezir”, Bosna’da katıldığı savaşta Macarlara esir düşen, yıllar sonra döndüğünde karısı ve kızının katledildiğini öğrenip aklını yitiren Nezir’in hikâyesidir. Nezir, Demirköy’de, kızının adını verdiği ineği Zlatka ile birlikte kendi hâlinde bir yaşam sürer. Ayağı kırıldığı için kesilen Zlatka’nın sokak sakinlerine paylaştırıldığı gece içerisinde olduğu hâlde evini ateşe verir. “Haydi, beni de yiyin, beni de.”²⁹ feryadı Bosna muhacirlerine bıraktığı son hatıra olur.

“Savaşın Yolladığı Yabancı”da, kasabanın aşçısı Bayro’nun savaş kaynaklı dramatik hikâyesini okuruz. Üç aylık evli iken alındığı cephede Macarlara esir düşen Bayro, öldü zannedildiği köyüne döndüğünde, karısının imamla evlenip çocuk sahibi olduğunu görmüş, kimseye görünmeden köyden uzaklaşmıştır: “Bir sarı çocuk. Bayro da sarı imam da.”³⁰ ifadesiyle ortaya konulan şüphesi,

²⁶ Boşnak Türküsü, s. 63.

²⁷ a.g.e., s. 64.

²⁸ a.g.e., s. 64.

²⁹ a.g.e., s. 81.

³⁰ Deli Balkan Yeli, s. 205.

Demirköy'e gençliğine çok benzeyen sarışın bir delikanlının gelmesi ile yıllar sonra teskin olmuştur.

"Madalyanın Üçüncü Yüzü"nde, Kore Harbi'nde görevli olan Hayriz, kasabaya bir bacağı eksik döner. Hizmetinin karşılığı olarak aldığı madalya, oğlunun durumuna kahrolan babası tarafından uçuruma atılır.

"Hacer Ana"da, oğlunu cepheye yollayan annelerin yaşadıklarını Kore Harbi merkezli okuyoruz. Metinde dramatik ögeyi oluşturan iki epizot da Hacer Ana merkezli oluşturulmuştur. İlki yaşlı kadının, oğlu Suphi'nin Kore'ye gideceğinden habersiz oluşudur. Oğlunun, asker torbasına koyduğu kurabiyelerle Erzurum'a gideceğini sanmıştır. Bu yüzden oğlunun şehit olduğu haberini getiren subaya inanmaz: "*Bir karışıklık var zabıt efendi. Benimki Kore'ye gitmediydi. Benim Suphi'm Erzurum'da.*"³¹ Oğlunun şehadetine ancak fotoğrafını görünce inanır.

Hacer Ana'nın, yazarın insana temas etmekteki başarısını örneklendiren isyanı, savaş annelerinin durumunu hamasetten uzak, insani bir görüntüde verir: "*Demek öldü. Suphi'm bitanem... Çok mu gördün koca Mevla. Sil beni gayri kütüğünden, kulluğundan. Hacer diye kulun yok gayrı. Alın komşular yüreğimi, dağılayın beni.*"³² Metindeki ikinci dramatik öge, Suphi'nin yıllar sonra evine koltuk değneği ile dönmesidir. Oğlunu karşısında gören yaşlı kadının aklını yitirmesi, savaşın cephe gerisindekilere etkisini çarpıcı bir biçimde gösteren hadise olarak öne çıkmıştır: "*Rumeli'nin küçük bir köyünde, beyaz badanalı kerpiç bir evin fesleğenleri ne güzel kokacaktı o gece. Hacer Ana çıldırmasaydı.*"³³

Bosna muhacirlerinin günlük yaşamlarında yaşadıkları sıkıntı ve karşılaştıkları zorluklar, hikâyelerdeki dramatik ögeyi göç ve savaş izleklerinden farklı içeriklerde oluşturan epizotlardır. Yine de göçmenlik durumu dramın ve trajedinin oluşmasını sağlayan temel unsurdur. "Bego Dayı'nın Işığı"nda anlatıcının annesi, muhacirliğin olumsuzluklarını tek bir cümleye şöyle sığdırır: "*Macırlık verem gibi bir şey.*"³⁴ "Geride Kalan"da, tek geçim vasıtaları olan öküzleri Karagöz'ü kurtlara kaptırdığına üzülen Ali'ye göre kabahat, muhacirliktedir: "*Kimsede suç yok. Kurt aç kalmış, kendini mi yiyecek? Tabii ki Karagöz'ü. Kabahat bizim değil. Kabahat muhacirlikte, fukaralıkta. Bosna'da olsaydık böyle bir öküz ölmeye kolsuz mu kalırdık?*"³⁵

Hayat galesi etrafında oluşan dram, muhacirlerinin önemli bir geçim kaynağı olan odun kömürü imalatı (torlukçuluk) vasıtasıyla da ortaya konur.

³¹ *Boşnak Türküsü*, s. 102.

³² *a.g.e.*, s. 102.

³³ *a.g.e.*, s. 103.

³⁴ *Bego Dayı'nın Işığı*, s. 195.

³⁵ *a.g.e.*, s. 46.

Anlatıcının iki dayısı da zamanında bu işle uğraşmışlardır. Hayatını odun kömürü imalatı sırasında yaşanan bir kazada kaybeden Hayro'nun hikâyesini konu edinen "Torlukçular"da, anlatıcı, mesleğin inceliklerini büyük dayısından öğrenir. Hayro, yedi çocuğu olan fakir birinin torluğunda çıkan yangına müdahale ederken yanarak can vermiştir. Türkçeyi Boşnak ağzıyla konuşan dayı, Gümüş'ün hikâyelerinde kullandığı dilin işlevini veren hikâye kişilerinden biri olarak öne çıkar. Yarım yamalak Türkçesi, onu sevimli gösterirse de asıl önemi ona muhacirlik kisvesini başka hiçbir şeye gerek kalmadan giydirmesidir. Bu doğrultuda kullandığı dil araçtan ziyade âdeta kendisidir:

"Torluk tıpkı bir insan ama sinirli bir insan. Nasıl insan durur, durur, hep sinir dolar, zannedersin torluk da öyle. Kırk bin kilo odun, yüz bin kilo odun, lazım şeker külah gibi istif yapmak, üstüne örtmek toprak. Hava delikleri lazım tam karar yapmak. Biraz büyük bıraktın hava deliği, o zaman alev olacak hep torluk. Hep yanar, olmaz kömür. Torlukçu bıraktı hava deliği küçük, o zaman sinirli bir insan gibi patlayacak torluk. Torluk patladı, lazım onu örtmek toprak ilen. Yoksa yanacak kalem gibi meşeler. Kimin torluk patladı, o adam demek oldu sefil. Çocuklar bulamaz ekmek..."³⁶

Diğer torluk hikâyesi "Dayko'nun Türküsü"nde, anlatıcının yeğeninini feci sonunu okuruz. Annesi hayatta olmadığı için babası ile birlikte torluğa giden çocuk, kömürleri limana götürdüğü arabaya koşulu mandaların göle girmesiyle suda boğulup can verir. Felaketi, kasabada babasının yaktığı "Kara gecelerde yaşıyorum / Her günüm kara bir duman / Gelir misin oğlum benim? / Gelirsen hangi zaman?"³⁷ şeklindeki türküyle hatırlanacaktır.

Söz konusu dramatik yaşam manzaralarına rağmen Toprak Sokak'ta hayat, her şeye rağmen devam eder. Bu devam, dram ve acıları insanın gündelik macerasına kolaylıkla dâhil etmiş, anlatıcıya muhacirlik hâllerini ajitasyona kaçmadan anlatma imkânı vermiştir. Hemen herkesin bir işle uğraştığı sokak, çok farklı etnik kimlikten insana sorunsuzca yer verir. Bosna muhacirleri, karşılıklı yer değiştirdikleri Rumları bile evlerini, dükkânlarını kendilerine bıraktıkları için hayırla yâd ederler. Bıraktıkları hatıralara sahip çıkıp kıymet verirler. Bu, aslında aktörleri değişse de devam eden hayata sahip çıkmaktır.

"Savaşın Yolladığı Yabancı"da aşçı Bayro, lokantası için gerekli olan birçok şeyi Rum meslektaşının bıraktığı malzemeler sayesinde âdeta hazır bulur. Bu yüzden ondan kalan en küçük hatıraya dahi sahip çıkar. Dükkânın kapısının üstündeki mermer kitabede yazılı olan Kosta ibaresini belediye başkanının ısrarına

³⁶ Boşnak Türküsü, s. 49

³⁷ a.g.e., s. 37

rağmen silmez. Müslüman bir kasabaya “gâvur ismini” yakıştıramayan reise, öfkesini sevimli hâle getiren Türkçesiyle şöyle itiraz eder:

“Abe Reis Efendi! Sen ne istiyor bir mezardan. Demek Kosta'nın mezarı bu. Misal demek. Ee, yazmış ismini Kosta mezar taşına. Sen diyor, mezar dursun, taşı kaldıralım. Şimdi demek ki Sinan Usta cupriya (köprü) camiya (cami) aptı. Gâvur ama silmiyor ismini cupriden, camiyadan be yahu! Yoksa sen korkuyor ismisinden Kosta'nın? Demek Reis Efendi, sen hani yazıyorsun yazı o makine, daktilo makine ismi Müsliman diildir. Hani çalyor sen gramofon, onun ismi Markoni. Bir Müsliman reise nasıl yakışır Markoni ismi?”³⁸

“Deli Balkan Yeli”nde Hıdırellez’in, kasabadaki tüm etnik unsurları sorunsuzca bir araya getirdiğini okuruz. Bu yönüyle Hıdırellez, Bosna muhacirlerinin farklı etnik unsurlarla bir arada yaşama kültürüne sahip olduklarını gösteren hadise işlevindedir. Birlikte çalışan, birlikte üzüldüğü birlikte sevilen muhacirler aynı zamanda eğlenceyi de paylaşırlar:

“Hıdırellez’de kakavaya gidilirdi o zaman. Kuzular orada çevrilir, rakular orada içilirdi. Arnavut’u, Pomak’ı, Selaniklisi, Boşnak’ı birlikte horaya kalkardı. Hıdırellez ateşini kim yakarsa yaksın herkesindi. Romanyalı da atlardı, Pomak da, Boşnak da. Savaşların, açlıkların, göçlerin alıp götüremediği bir şey, ortak bir şey yaşardı bu Balkanlılar arasında. Öfkeyi durduran, nefreti yumuşatan, hani bunu bile eriten bir şey... Balkanların yeşil sevinci mi? Küçük tomurcuklara gizlenmiş kocaman umutlar mı? Bulamam bir türlü.”³⁹

Aynı metinde geçen, “Bre more biz bu Boşnak ilen kuruttuk donları aynı güneşte. Onun için vardır aramızda akrabalık, diyen Arnavut’a, güneşin yurdunu sormak düşer mi hiç insanın usuna?”⁴⁰ ifadeleri, birlikte yaşam idealinin şiirsel anlatımı olarak dikkat çekmektedir.

4. SONUÇ

Her halükârda insanoğlunun dünyadaki serüveninin trajik bir tarafını oluşturan göç, bu yönüyle edebiyatı daimi bir surette cezbetmiştir. Savaş kaynaklı göçler başta olmak üzere, farklı göç türlerini tarihi boyunca tecrübe eden Türk milletinin edebiyatında esaslı bir göç dikkatinin olması kaçınılmazdır. İsmail Gümüş, söz konusu dikkatin Rumeli tarafına, kaleme aldığı üç hikâye kitabı ile katkıda bulunur. Eserinde Rumeli göçü, okurda abartı ya da sahtelik hissi uyandırmayacak samimi bir anlatımla vücut bulmuştur. Bu ölçülü tavrı ile göç trajedisini insanın macerası olarak vermeyi başaran yazar, okurun kayıtsız kalamayacağı göç ve göçmen imajları oluşturmayı başarmıştır. Bu doğrultuda İsmail Gümüş’ün, Rumeli’den anayurda göç konulu edebiyattaki varlığının, göç

³⁸ *Deli Balkan Yeli*, s. 197-198.

³⁹ *a.g.e.*, s. 108.

⁴⁰ *a.g.e.*, s. 108.

olgusuna yeni içerikler ekleyecek derecede mühim olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Andaç, Feridun, “Gitmek, Göçmek Savrulmak mıdır?”, *Cumhuriyet Kitap*, Sayı 1542, s. 5.
- Anday, Melih Cevdet, “Büyük Bir Öykü Yazarı”, *Cumhuriyet*, 22.06.1984, s. 2
- Bilgi, Levent, “Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu’ya Zorunlu Göçler”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006).
- Çakır, Ömer, “Balkan Harbi’nin Türk Şiirindeki Akisleri”, *Ekev Akademi*, Sayı 33, 2007, s. 215-228
- Çavuşoğlu, Halim, “Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri”, *Bilig*, Sayı 41, 2007, s. 123-154.
- Duman, Halûk Harun, *Balkanlara Veda*, Duyap Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Ekici Süleyman ve Tuncel Gökhan, “Göç ve İnsan”, *Birey ve Toplum*, Cilt 5, Sayı 9, 2015, s. 9-22.
- Enginün, İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, 19. b.s., Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.
- Gümüş, İsmail, *Bego Dayı’nın Islığı*, Cumhuriyet Kitap, İstanbul 2011.
- Gümüş, İsmail, *Boşnak Türküsü*, Cumhuriyet Kitap, İstanbul, 2010.
- Gümüş, İsmail, *Deli Balkan Yeli*, Cumhuriyet Kitap, İstanbul 2011.
- Gümüş, İsmail, *Minicik*, Altınokta Yayınları, Ankara 2007.
- Güneş, Mehmet, “Rumeli’nin Kaybının Türk Şiirindeki Akisleri”, *Türkbilig*, Sayı 21, 2011, s. 183-206.
- Halaçoğlu, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Avrupa’ya Türk Göçleri (1912-1913)*, 2. b.s., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Kabadayı, Müslüm, “Şiir ve Öykünün Ressamı İsmail Gümüş”, <https://www.insanokur.org/siir-ve-oykunun-ressami-ismail-gumus-muslum-kabadayi/>, (23.09.2019)
- Karaçam, Nazif, *Kırklareli’ni Geçmişten Geleceğe Taşıyanlar*, Parafiks Yayınevi, İstanbul 2014.
- Uğurcan, Sema, “Türk Edebiyatında Rumeli Şivesinin Kullanılışına Dair Bazı Dikkatler”, *Edebiyatımız II Yazarlar, Meseleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, s. 189-196.

